

HO

Het Monument voor de Arbeid is een van de belangrijkste realisaties in het oeuvre van Constantin Meunier. De beeldhouwer werkte er de laatste tien jaar van zijn leven aan, maar het monument zou pas 25 jaar na zijn dood worden onthuld.

Terwijl de sociaal geëngageerde kunst in ons land in het midden van de 19de eeuw onstond, was Meunier de eerste die er een volwaardige stroming van maakte. Vanaf het einde van de jaren 1870 begon hij zich te interesseren voor de industrie en het arbeidersmilieu. Dat blijkt uit een aantal schilderijen. Het is echter in zijn beelden dat hij het thema van de arbeid volledig zou uitwerken. Halverwege de jaren 1880, toen zijn faam als beeldhouwer begon toe te nemen, onder meer in Frankrijk, vatte hij het idee op om meerdere sculpturen samen te brengen in één monument dat de bekroning van zijn oeuvre zou vormen.

Het eerste afgewerkte element was het reliëf met als titel *Het werk* dat hij in 1894 op het Salon du Champs de Mars in Parijs tentoonstelde. Daarna volgden *De oogst* en *De haven* in 1895, en ten slotte *De mijn* in 1901. Voor de beelden in hoog-reliëf en de architectuur van het monument duurde het werk veel langer. Meunier aarzelde voor de vorm van het fries -een halve cirkel of piramide-, welke beroepen hij zou uitbeelden, en tussen staande, zittende of liggende figuren. Alleen het personage van de zaaier blijft dominant aanwezig in alle ontwerpen omdat het symbool staat voor alle beroepen alsook voor de vruchtbaarheid en de vrede.

In 1901 riep Meunier de hulp in van Victor Horta die vijf varianten ontwierp voor de architecturale opstelling van de reliëfs en de beelden. Hetzelfde jaar vroeg de beeldhouwer aan Leopold II om zijn monument te installeren op de rotonde van de Tervurenlaan, maar de Belgische Staat weigerde het werk aan te kopen uit vrees dat het een verzamelplaats voor betogingen zou worden. Toen het museum voor Schone Kunsten van Kopenhagen belangstelling toonde, ging er in december 1902 een petitie rond om de beelden in België te houden.

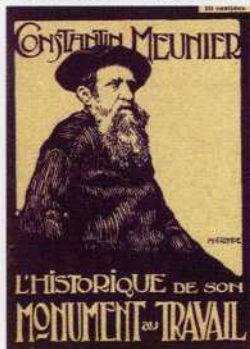
Maquette van het Monument voor de Arbeid gemaakt door Meunier, uit A. THIERY en E. VAN DIEVOET, *Catalogue*

Onder druk van de publieke opinie kocht de overheid het werk in februari 1903 toch aan, maar bij het overlijden van Meunier op 4 april 1905 was er nog niets beslist over de installatie. Het duurde tot 18 mei 1926 alvorens de Société Centrale d'Architecture de Belgique een *Comité pour l'érection du Monument au Travail* de Constantin Meunier oprichtte. Dit comité organiseerde in 1929 een wedstrijd waaruit het ontwerp van architect Mario Knauer als winnaar kwam. De onthulling had uiteindelijk plaats op 12 oktober 1930 in aanwezigheid van koning Albert en koningin Elisabeth. De plechtigheid

werd rechtstreeks via de radio uitgezonden.

Het monument stond oorspronkelijk op de Jules de Troozsquare, maar moest in 1949 verhuizen wegens werken aan de brug over het kanaal. De heropbouw op de Jachtenkaai, aan de andere kant van de brug, werd voltooid in januari 1954, niet zonder schade als gevolg van de werken en vandalisme.

Wegens de zorgwekkende staat van het monument werd in 1994 een voorstel tot bescherming ingediend en op 13 juni 1995 werd een *Comité voor de bescherming van het Monument aan de Arbeid* opgericht. Op 28 september van hetzelfde jaar werd het officiële beschermingsbesluit uitgevaardigd. In de loop van de jaren 1990 moest de Stad Brussel herhaaldelijk graffiti van het monument verwijderen. Door de toenemende beschadiging besloot het College van Burgemeester en Schepenen in 1997 uiteindelijk om over te gaan tot een grondige restauratie. Er werd een project van heraanleg opgesteld waarin ook de omgeving wordt betrokken en dat kadert in de herwaardering van het Koninklijk Tracé tussen het Justitiepaleis en het koninklijk paleis van Laken.

Portret van Meunier door Antoine Pompe, gepubliceerd als omslag van R. THIERY en G. HENDRICKX, *Constantin Meunier, l'histoire de son Monument au Travail*, in *Tekhné*, december 1912, speciaal nummer.

Oude foto van het Monument voor de Arbeid © Stadsarchief van Brussel, F 1283

CONSTANTIN MEUNIER (1831 - 1905)

Constantin Meunier kwam voor het eerst met tekenen in aanraking via zijn oudste broer die leerling was aan de Academie voor Schone Kunsten van Brussel. Later werden in het huis van Meunier, nabij de Kleine Zavel, kamers verhuurd aan kunstenaars. Daar kwam hij in contact met de Italiaanse graveur Calamatta die hem ongetwijfeld beïnvloedde bij het maken van zijn studiekeuze. Op 14-jarige leeftijd schreef hij zich in aan de Academie en koos er al snel voor de beeldhouwkunst. Hij bleef er tot 1854, maar naar het schijnt interesseerde hij zich aan het eind van zijn opleiding meer voor tekenen en schilderen. In de artistieke kringen die hij begon te bezoeken maakte hij onder meer kennis met Félicien Rops en Charles De Groux.

Tussen 1857 en 1875 verbleef hij enkele malen in het trappistenklooster van Westmalle. Hij deed er inspiratie op voor religieuze thema's waarin reeds de eenvoud van de lijnen en vormen opvallen, en een belangstelling voor de dagelijkse bezigheden, de menselijke staat en de arbeid.

Van 1857 tot 1879 stelde hij geregeld zijn schilderijen tentoon op de Belgische en Parijse salons. Hij werkte hard en nam tal van opdrachten aan om in het onderhoud van zijn gezin te voorzien. In 1878 ontdekte hij de smederijen en walsen van Régissa (Hoei), het jaar nadien de fabrieken van Cockerill en de glasblazerijen van Val-Saint-Lambert. Hij doorkruiste de Borinage en het Pays Noir in gezelschap van Camille Lemonnier en Xavier Mellery. Vanaf 1880 presenteerde hij zijn eerste werken die de wereld van industrie en arbeid als thema hadden.

Zijn belangstelling voor het arbeidsmilieu bleek ook tijdens een reis naar Sevilla (1882-1883) waar hij door de Belgische regering was heengestuurd om er een *Kruisafneming* van Vlaamse origine te kopiëren. Bij zijn terugkeer bracht hij tekeningen mee van de tabaksfabrieken aldaar. Enkele maanden later keerde hij van een bezoek bij zijn vriend de beeldhouwer Charles Van der Stappen terug met wat boetseerwas waaruit hij het gezicht van een puddler maakte. Hij had de beeldhouwkunst herontdekt. Voortaan zou hij tegelijk zijn talenten van beeldhouwer, tekenaar en schilder ontwikkelen. Intussen

Meunier in zijn atelier © Archief van hedendaagse kunst, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van Brussel.

begon hij stilaan naam te maken.

In 1887 kreeg hij een aanstelling tot leraar tekenen aan de Academie van Leuven. Hetzelfde jaar reisde hij naar Pâturages om ter plekke de mijnramp van La Boule in ogenschouw te nemen. Hier ontstonden twee van zijn bekendste werken: *Het mijngas* en *Het oude mijnpaard*. In 1890 presenteerde hij op het Salon van Brussel het reliëf *De nijverheid* (ook *Het werk* geheten), het eerste onderdeel voor het Monument voor de Arbeid, dat hem tot het einde van zijn leven zou bezighouden.

In 1893 kreeg hij samen met Charles Van der Stappen een regeringsopdracht voor de decoratie van de Kruidtuin in Brussel. De retrospectieve van zijn werk in Parijs, in de galerie «L'Art Nouveau», kende een groot succes. Van dan af was zijn internationale reputatie gevestigd. Hij werd triomfantelijk onthaald in Dresden, Berlijn en Wenen.

In 1899 werd hij lid van de Koninklijke Academie van België.

In 1900 betrok hij in de Abdijstraat in Elsene een huis met atelier dat hij had laten bouwen, het huidige Constantin Meuniermuseum. In 1903 aanvaardde hij nog een opdracht voor een monument voor Emile Zola, terwijl hij intussen voortwerkte aan zijn Monument voor de Arbeid. Bij zijn dood waren beide werken zo goed als klaar. Het *Monument voor Emile Zola* zou pas in 1924 in Parijs worden onthuld en in de Tweede Wereldoorlog weer gedemonteerd. Het *Monument voor de Arbeid* zou in 1930 worden onthuld, maar in een vorm en op een plaats die niet volledig met de plannen van de kunstenaar strookten.

De volksvrouw, brons, 1893, uit L. CHRISTOPHE, Constantin Meunier, Antwerpen, 1947.

De mijn, uit R. DALEMANS, 100 ans d'arts plastiques en Belgique. D'un siècle à l'autre. 1883-1914, Brussel, 1986.

De eerste sculpturen die Constantin Meunier aan het thema van de arbeid wijdde, lijken te getuigen van de economische crisis die rond het midden van de jaren 1880 zijn hoogtepunt zou bereiken en zwaar drukken op de arbeidersklasse. In zijn uitbeelding van de miserie van de arbeiders demonstreerde de beeldhouwer dezelfde sociale beweging als Camille Lemonnier in zijn boeken.

De arbeidersbevolking werd zich stilaan bewust van haar macht en eiste haar rechtmatige plaats op in de samenleving. Het ongenoegen uitte zich in stakingen die vaak bloedig werden onderdrukt. Met de oprichting van de Belgische Werkliedenpartij in 1885 kon de arbeidersbeweging zich voortaan op politiek vlak laten gelden.

Ook de artistieke en literaire wereld in België nam het op voor de arbeiders. Het sociale vraagstuk kaderde in de behoefte tot artistieke vernieuwing. Terwijl Victor Horta zijn plannen voor het Volkshuis tekende, bloeide het cultureel leven in Brussel met tentoonstellingen, kunstkringen en revues als nooit tevoren. Belgische kunstenaars en schrijvers verwierven internationale roem. De economische heropleving en de geleidelijke inwilliging van de arbeiders-eisen deden in het laatste decennium van de 19de eeuw het pessimisme omslaan in nieuw elan van hoop op een betere toekomst. In deze tijdgeest maakte Meunier tussen 1890 en 1902 de beelden en reliëfs voor zijn *Monument voor de Arbeid*. Het project kreeg vaste vorm in 1895 toen hij zijn beelden tentoonstelde onder de algemene benaming *Verheerlijking van de Arbeid*.

Een optimistische visie

De hoofdfiguur van de *zaaier* plaatst het monument in het teken van de vruchtbaarheid. Het krachtige lichaam met de zijwaarts gestrekte arm lijkt tot stilstand gekomen in het midden van de zwaaibeweging die het zaad in de voren zal doen terechtkomen.

«Ces ouvriers armés de leurs matériaux qui battront l'effigie de l'avenir...» (Emile Verhaeren)

Meunier idealiseert de figuur van de zaaier om het eeuwige karakter van deze symbolische handeling te doen uitkomen. De groep van het moederschap profiteert rechtstreeks van deze handeling. Geplaatst in de hoofdas van het monument, geeft ze een indruk van volheid door de ingetogenheid van haar piramidale compositie en rondheid van vormen. Van *Het moederschap* naar *De zaaier* maakt een elan van vertrouwen de toekomst ondergeschikt aan de menselijke wil alleen. Was er niet een monument van dergelijke grootsheid nodig om zulk een optimisme te belichamen?

Idealisering van de mens door het werk

De vier hoog-reliëfs - *De nijverheid*, *De oogst*, *De mijn* en *De haven* - illustreren de menselijke inspanning in het bewerken van de vooruitgang. Deze fresco's bestaan uit dichte maar evenwichtige composities. De figuren komen los uit een homogene, schetsmatige massa op de achtergrond. Ze worden voortgestuwd door de unieke beweging van de collectieve arbeid. De krachten van elkeen vloeien samen in deze vereniging van de mens met de wereld waaruit hij het hoogste profijt haalt. De collectieve dimensie van de beelden uit zich ook in de vervaging van de individuele trekken. De figuren van Meunier bestaan niet op zich, maar zijn de vertolkers van de menigte waaruit ze zijn voortgekomen. De hoog-reliëfs op de hoeken van het monument verrijzen in stabiele houdingen. De personages lijken door hun gewicht aan de bodem verankerd. Meunier heeft ze losgemaakt uit hun context en uitgewerkt als tijdloze types. Elke houding is samengevat in essentiële gebaren. De weelderige vormen van *Het moederschap* worden voortgezet in de kracht van *De smid*, terwijl de vermoeide ledematen van *De gekromde mijnwerker* een echo vinden in het gekromde lichaam van *De grijsaard*. De evenwichtige opbouw van deze sculpturen wordt versterkt door het benadrukken van de hoofdlijnen en het respect voor de klassieke verhoudingen. Ook de krachtige musculatuur en de stilering van de gelaatsuitdrukkingen dragen hiertoe bij. Meunier verwerpt elke anekdotiek en beeldt de essentie uit van de arbeidsactiviteit. In tegenstelling tot vele aanhangers van de sociale kunst maakt hij van zijn thema geen voorwendsel voor een encenering maar streeft hij naar een coherente plastische uitbeelding. Zijn werk balanceert tussen de voorstelling van de miserie en de verheerlijking van de bouw van een nieuwe samenleving door collectieve arbeid. Opgevat als een ode aan de mens en zijn potentie van kracht en vrede, belichaamt het monument het heersende optimisme aan de vooravond van de 20ste eeuw.

Het moederschap

De oogst

Luchtvervuiling, weersinvloeden en vandalisme hebben het *Monument voor de Arbeid* de laatste jaren snel doen aftakelen. De bronzen hebben hun gesatineerd uitzicht verloren. De hoog-reliëfs zijn afgesleten, overdekt met graffiti en sommige uitstekende elementen zijn afgebroken. Bovendien vertonen de beelden barsten, afschilferingen of zwarte korsten. Al deze problemen brengen het voortbestaan van dit belangrijke kunstwerk in gevaar en hinderen de algemene perceptie ervan.

Om het monument weer volledig toegankelijk te maken en de schoonheid van deze artistieke schepping in ere te herstellen werd een overeenkomst gesloten tussen de Stad Brussel en het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium dat de restauratiewerken zal concipiëren en uitvoeren. Deze werken omvatten de behandeling van de bronzen beelden en de stenen hoog-reliëfs. Ook de granieten sokkel zal worden onderzocht op eventuele schade. De restaurateurs zullen de oorspronkelijke materialen strikt eerbiedigen en ze verstevigen tegen de diverse vormen van agressie.

De bronzen worden gedemonteerd voor een behandeling in het laboratorium. Om corrosie te vermijden

DE RESTAURATIE

worden de ijzeren bouten vervangen door op maat gemaakte bronzen bouten. Enkele kleinere herstellingen gebeuren door lassen, maar de verdwenen elementen worden niet vervangen. De oppervlakken worden gereinigd door midden van water met een detergent en ondergaan daarna een microzandstraling. Dit is noodzakelijk alvorens men een beschermende laag kan aanbrengen. De delen waarvan het uitzicht door de herstellingen veranderd is, worden nadien gepatineerd om de homogeneïteit van het monument niet te doorbreken. De door chlorides vervuilde zones worden vrijgemaakt en behandeld tegen corrosie.

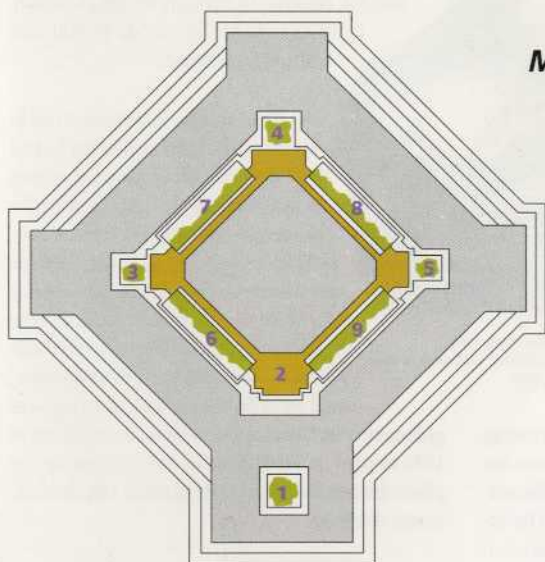
De smid

De vier hoog-reliëfs in kalksteen van Chauvigny worden ter plaatse onderzocht. Indien nodig krijgen ze voor de reiniging een passende behandeling: lokale versteviging, controle van barsten, aanbrengen van een biocide. De reiniging gebeurt volgens het Jos-procédé. Daarbij wordt het vuil door een stroom van water, lucht en kalkkorrels verwijderd zonder het oppervlak van de steen te beschadigen. Een paar retouches zullen gebeuren door microzandstraling en/of chemische compressen. De barsten worden opgevuld

met epoxyhars en de steen zal worden verstevigd met ethylsilicaat. Tenslotte worden de reliëfs behandeld met een waterafstotend product.

De werken moeten beginnen in maart 1999. Ze worden gesubsidieerd door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in het kader van de werken aan beschermde monumenten.

Plan van het Monument voor de Arbeid volgens de tekening van Mario Knauer

• *Bronzen beelden*

1. Het moederschap
2. De zaaier
3. De grijsaard
4. De smid
5. De gehurkte mijnwerker

• *Stenen hoog-reliëfs*

6. De nijverheid
7. De oogst
8. De mijn
9. De haven

Het *Monument voor de Arbeid*, het monumentale beeldhouwwerk van Constantin Meunier op de Jachtenkaai te Laken, lijdt reeds jarenlang onder de gevolgen van weersinvloeden, luchtvervuiling en opzettelijke beschadiging. Het Comité voor de bescherming van het Monument aan de Arbeid werd hierdoor terecht aangegrepen.

De dienst Bouwkunst van de Stad Brussel voert, op mijn vraag, voor dit sinds 1995 beschermde kunstwerk een restauratiecampagne.

In juli 1997 heeft de Brusselse gemeenteraad een restauratieovereenkomst gesloten met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK), het enige organisme dat over de wetenschappelijke en technische deskundigheid beschikt om de delicate renovatie van dit monument tot een goed einde te brengen.

In maart 1999 zullen de werken beginnen die dit belangrijke werk van de Belgische kunstgeschiedenis zijn glorie moeten teruggeven. Dit ensemble van stenen hoog-reliëfs en bronzen sculpturen is zowel de bekroning van de carrière van Constantin Meunier als een monument dat representatief is voor de sociale kunst op het einde van de 19de eeuw. Er zal dus alle zorg worden aan besteed om dit meesterwerk in al zijn pracht te herstellen.

OLIVIER MAINGAIN,
*schepen voor de bescherming van het erfgoed
van de Stad Brussel*

Verantwoordelijke uitgever :

Olivier Maingain - Stadhuis, Grote Markt, 1000 Brussel

Ontwerp, teksten :

Stad Brussel - Cel Historisch Erfgoed - Cécile Lambert en Sarah Moutury

Foto's zonder vermelding :

Stad Brussel - Cel Historisch Erfgoed

Presentatie, grafisme :

André Dael [arcadel grafix]

Omslagfoto :

Detail van het *Monument voor de Arbeid - De gehurkte mijnwerker*

Voor de Cel Historisch Erfgoed :

Anspachlaan 6 • 1000 Brussel • Tel. : 02/279.30.10

ISBN D/1999/8333/4